Aras, İ. (2021). Bir diyonizyak kaos olarak salgın ve edebiyattaki izdüşümü.
International Journal of Language Academy, 9 (2), 316-324.

Volume 9/2 June 2021

p. 316/324

Article History:

Received

20/05/2021

Accepted

16/06/2021

Available online

23/06/2021

BİR DİYONİZYAK KAOS OLARAK SALGIN VE EDEBİYATTAKİ İZDÜŞÜMÜ

The Epidemic as a Dionysiac Chaos and its Projection in Literature

İnci ARAS¹

Öz

Eski dönemlerden beri edebiyat eserlerine konu olan kitlesel salgınlar, Apollonik-Diyonizyak dualizm bağlamında düşünüldüğünde Diyonizyak özgürlüğün Apollonik kuralcılığa galibiyetine zemin hazırlayan aracı rollerinde karşımıza çıkmaktadır. Apollonik bilincin çöküşüne yok açan kitlesel salgınlar, Diyonizyak esrime ve doğayla bütünleşme imkânı yaratır. Bu sayede Diyonizyak esrikliğin ve sarhoşluğun etkisinde kural tanımaz ve normsuz yeni bir dünya düzeni inşa edilir. Bu çalışmada dünya edebiyatının önde gelen beş eseri olan Camus'un "Veba"sı Poe'nun "Kızıl Ölümün Maskesi", Boccaccio'nun "Decameron"u, Daniel Defoe'nun "Veba Yılı Günlüğü" ve Thomas Mann'ın "Venedik'te Ölüm"ü kitlesel salgın motifi ve Apollonik-Diyonizyak düalizm bağlamında incelenmektedir. Apollonik dünyanın katı kuralcılığında ilkel, anomik ve çok katmanlı Diyonizyak dünyaya kaçış motifini işleyen Fransız, İngiliz, İtalyan ve Alman Edebiyatından seçilen eserleri ortak noktada buluşturan ise kitlesel salgınlarda Apollonik-Diyonizyak çatışmanın galibi olan Diyonizyak bilincin zaferini edebi eserlerin kurmacılığında benzer şekillerde dile getirmeleridir. Apollonca düzlemi erozyona uğratan Diyonizyak enerjinin hükümlerliği Albert Camus'nun "Veba"sında diktatörlük dönemlerinde insanlığın darbe alan değer yargılarına ışık tutan bir metafor olarak, Edgar Allan Poe'nun "Kızıl Ölümün Maskesi"nde ekinsel düzlemin dev aynasını paramparça eden bir ölüm meleşesi eşkalinde, Boccaccio'nun "Decameron"unda baş tacı edilen bir "epidemi tanrısı" olarak, Daniel Defoe'nun "Veba Yılı Günlüğü"nde Apollonik hiyerarşiden özgürleşmenin bir aracı olarak ve Thomas Mann'ın "Venedik'te Ölüm"ünde ise eril yapıdaki Apollonik normlardan kopuşun bir sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır ve yeni bir düzeni müjdelemektedir.

Anahtar Sözcükler: Apollonik-Diyonizyak düalizm, Diyonizyak dünya, edebiyatta salgınlar

¹ Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, incikarabacak@anadolu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7237-3901>

Abstract

Considering the mass epidemics, which have been the subject of literary works since ancient times, in the context of Apollonic-Dionysiac dualism, the Dionysian appears in the intermediary roles that set the stage for the victory of the freedom to Apollonic rule. The mass epidemics that destroy the collapse of the Apollonic consciousness, the Dionysian creates the possibility of ecstasy and integration with nature. In this way, a new world order without rules and norms is built under the influence of Dionysiac ecstasy and drunkenness. In this study, the five leading works of world literature, Camus's "Plague", Poe's "Mask of the Red Death", Boccaccio's "Decameron", Daniel Defoe's "Plague Year Diary" and Thomas Mann's "Death in Venice" are studied in the axis of the mass epidemic motif and Apollonic-Dionysiac dualism. What brings together these works selected from French, English, Italian and German Literature, which carry the motif of the primitive, anomic, and multilayer Dionysiac from the strict normality of the Apollonic world to the world, is that they express the victory of the Apollonic-Dionysiac conflict in the mass epidemics in similar ways in the fiction of literary works. As a metaphor that sheds light on humanity's impacted value judgments during dictatorship periods in Albert Camus's "Plague", the reign of the Dionysian energy that erodes the Apollonian plane, in Edgar Allan Poe's "Mask of the Red Death", as a personification of an angel of death that shatters the giant mirror of the cultural plane, as an "epidemic god" crowned in Boccaccio's "Decameron", as a means of liberation from the Apollonic hierarchy in Daniel Defoe's "Diary of the Year of the Plague" and in Thomas Mann's "Death in Venice" it appears as a symbol of the break with the Apollonic norms and heralds a new order.

Keywords: Apollonian-Dionysian duality, the Dionysian world, epidemics in literature

GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca adından sıklıkla söz ettiren salgınlar edebiyat tarihinin erken tarihlerinde kendine yer bulmuştur. Bunun en çarpıcı örneklerinden biri Avrupa sözlü edebiyat geleneğinin öncülerinden sayılan Homeros'un "İlyada"sıdır. Apollon'un rahiplerinden biri olan Chryses'in kızını (Astynome) hapseden Kral Agamemnon ve Akha ordusu, Apollon tarafından veba taşıyan oklarla cezalandırılır.

[...] Ayağı tez Akhilleus kalktı dedi ki;
Atreusoğlu, birazdan geri döneceğiz, herhal
Yurdumuza gideceğiz kurtarırsak ölümden canımız;
Bak yiyor akhaları bir olmuş savaşa salgın.
Gel bir duacıya, bir biliciye başvuralım
Ya da bir düş yorumcusuna, bilirsin Zeus getirir düşü
(Homeros, 2008, s. 76).

Nitekim Yunan ordusunun ışık ve aydınlık tanrısı Apollon tarafından yok olmaya mahkûm edilmesinde bir tür ceza aygıtı işlevindeki veba salgını, arkaik dönemlerden itibaren tanrılar ve insanlar arasındaki danışıklı dövüşün kaçınılmaz araçlarından da biri olmuştur. Bunlardan en bilineni sürgün Kral Oidipus'un şehrine (Thebes) yayılan veba salgınıdır, ki bu salgının sorumlusu da Oidipus'un bilmeden giriştiği eylemdir:

Oidipus'un anasını gördüm, güzel Epikaste'yi, bilmeden büyük bir suç işlemiş, evlenmişti oğluyla, Oidipus öldürmüştü babasını ve koynuna girmişti anasının, tanrılar da bunu açıklamıştı insanlara ansızın. Oidipus yönetti gene de Kadmosoğullarını güzel Thebai'de, amansız tanrıların buyruklarıyla acılar çeke çeke. Epikaste'ye engin kapılı Hades'e inmişti kaygı içinde, yüksek damından sarkıttığı kemende bağlayıp kendini, bir sürü bela bıraktı arkada Oidipus'a, ne kadar bela gelirse anasının öcünü alan perilerden, hepsini (Homeros, 1998, s. 270-280).

Buradan “Kral Oidipus’un gücünün ve daha sonraki alinyazısı dramının neden sefil bir çöküntü ile noktalandığını anlamak mümkündür” (Mannoni’den aktaran: Eliuz, 1992, s. 48). Bilmeden babasının katili olan ve annesiyle evlenen Oidipus ensest tabusunu ihlal etmiştir ve bu ihlalin eskiden beri en aşına olduğumuz cezası salgındır:

Sen de görüyorsun, kent içine düştüğü felaket kasırgasına göğüs geremiyor artık. Ekinler, sürüler mahvoluyor, çocuklar ölü doğuyor. Ateşler saçan iğrenç, belalı bir felaket, veba ortalığı kasıp kavuruyor, Kadmos evlatlarını kırıp geçiriyor ve karanlık Hades iniltile, çığlıklarla besleniyor (Sophokles, 2013, s. 2).

Babası Laios’u öldürerek annesi Lokaste ile evlenen Oidipus’un hükümranlılığındaki ülkede ansızın baş gösteren kıtlık ve salgının son bulmasının yegâne yolu ise ensest failleri olan Oidipus ve Lokaste’nin cezalandırılmasıdır, ki nitekim gerçeği öğrenen Lokaste bu gerçekliğin dayanılmazlığı karşısında canına kıyar, Oidipus da gözlerini deşerek kör eder.

Edebiyatta salgın denilince ilk akla gelen örnekler olan İlyada ve Oidipus’ta Tanrısal öfkenin bir neticesi olan kitlesel kaos ortamının oluşmasına yol açan ölümcül salgınlar, Apollonik ile Diyonizyak düzlemin yer değiştirmesine, insanların gerçeklik algılarının alaşağı olmasına ve ekinsele düzlemden doğaya insan akınlılarının başlamasına yol açan bir itici güç işlevi görmektedir. Bu yönüyle “bir toplumun tinsel özelliğini, duyuş, düşünüş birliğini oluşturan her türlü yaşayış, düşün ve sanat varlıklarının bütünü” (Demiray, 1994, s. 251) kapsayan ekinsele düzlemin yerle bir edilmesine hizmet eden salgınlar, Apollonik “kategorik düşüncenin ve batılı kişiliğin keskin ve soğuk ayrımcılığı[na]” savaş açar ve Apollonca düzlemi erozyona uğratarak, “esrime, histeri, hafif meşreplik ve duygusallı[ğın]” (Paglia, 2004, s. 104) kutsandığı Diyonizyak enerjinin hükümranlılığındaki vahşi doğaya dönüştürür.

Diyonizyak Bir Silah Olarak Salgın ve Edebiyattaki İzdüşümü

Antikite’de her türlü toplumsal yanlışların ve tabu ihlallerinin karşısında bir ceza aygıtı işlevinde karşımıza çıkan kitlesel salgınlar, modern dönem edebi ürünlerinde tanrısal okların taşıyıcılığına gereksinim duymayan, insanoğlunun arkaik geçmişinden gelen bir tür ceza aygıtı işlevi değil, insanoğlunun şimdinin bir tehdidi işlevi görür. Nitekim insan ile tanrılar arasındaki alışverişin ortadan kalktığı böyle bir dönemde arkaik tanrı ideallerinden geriye kalan tek şey yerle bir olan ekinsele düzlemde “doğanın en yırtıcı yabansılıkları kendilerini koyuvermiş gibi bir ortam oluşur, en yadırganan biçimde, aşırı sevgiyle yırtıcılık birbirine karışır” (Nietzsche, 2003, s. 24). Bu bağlamda Euripides’in “elinde kızıl alev saçan narteks[i], [s]ihirli gür saçları rüzgârda [k]oştur[an]” (Euripides, 1993, s. 143) Bakkhos olarak tasvir ettiği Dionysos dünyevi ile tinsel, yaşam ile ölümün düalizmini bünyesinde sentezleyen bir maske simgesinde somutlaşmıştır, ki bu maske Dionysos törenlerinin vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir (İndirkaş, 2012, s. 67). “Zeus[un] doğurdu[ğu] boğa boynuzlu tanrı” (Euripides, 1944, s. 9) şeklinde tasvir edilen Dionysos’a atfedilen törenlerde “kızlar, ellerinde sarmaşık sarı sopaları, vahşi, çılgın haykırımlarla tanrıya tapınırlar, bu sırada evli kadınlar gruplar halinde kurban sunarlar, kendilerini Bakkhos cümbüşlerine kaptırırlar” (Thomson, 1990, s. 178). Bu bağlamda “kendi kendine yavrulayarak ürettiği/ölümsüzleştiği kabul edil[en]” ve bu nedenle “kadın ve erkeği kendi kişiliğinde birleştirerek, ölümsüzlüğü başar[dığına]” (Deutsch, 1969, s. 18) inanılan Dionysos’un azgın ritüellerinde “şarapla kendinden geçen tapınanlar, tanrının kendilerinde tecelli etmesi için orgiastik ritüellerde de bulunurlar” (Sourvinou-Inwood, 2005, s. 153). Her türlü Apollonca

kuralcılığa ve form-biçim ahengine bir tepki niteliğinde bir esrime ve sarhoşluk halinde gerçekleşen bu şenliklerde “evren[...] bütün devinimlerin, kıvıldamaların, yaratmaların içinde bitmeyen atılımlardan oluşmuş bir erk yumağı[na]” (Falay, 2003) dönüşerek evrensel bütünlüşmeye meyleder. Apollonik düzlemin sınırlarından öteye uzanan Dionizyak düzlemde ise uyum ve ölçünün yerine barbarca bir esrime hali geçmiştir. Bu noktada yaşamın kendisini Apollonik ve Dionizyak düalliteden kaynaklı kaosa indirgeyen Paglia’ya (2004, s. 20) göre “hayat bir trajedi değil, bir komedidir. Komedide, Apollon ile Dionysos arasındaki çatışmadan doğmuştur. Doğa, kendini beğenmişlikten türeyeni, ideallerimizi daima boşa çıkarır”. Üstinsan kavramını Apollonik-Dionizyak dikotomisinin ortasına konumlandıran Nietzsche’ye (2005a, s. 36) göre de insanın bilinçli yanlıgısından uyanması ve Yunan tragedyası gibi Apollon ve Dionysos dikotomisinden doğması için daha doğuştan ayrıştırıldığı Dionysosçu kötümser doğası ile bütünlüşmesi gerekir. Nitekim Nietzsche’ye göre de insanın kendi doğasına dönüşünün yolu toprakta kök salan Dionizyak ruhtan geçmektedir: “[B]öylelikle yeniden uzanıyorum, benim istememin, yapabilmemin yeşerdiği toprağa-ben, filozof Dionysos’un son havarisi, -ben, bengi dönüşün öğretmeni...” (Nietzsche, 2005b, s. 112) Nietzsche’nin bu “beni dönüşün öğretmeni[nin]” yerine Heidegger’de Dasein’ını yitirmiş, bu dünyadaki varlığının özüne sinen yabancılaşmışlığının esaretinde Varlık ile Dasein’ı arasındaki çatışmadan Polis’ini yaratmak amacıyla çaresizce eylemlere girişen insan geçer (Heidegger, 1968, s. 152). Öte yandan Heidegger’in bireyinin de varoluşu trajiktir, çünkü kendi yurtsuzluğuna bir çare bulmak için yollara düşen insanın yazgısı, kendi Polis’ine hiçbir zaman tam olarak erişememeye dayalıdır, ki bu durumdaki insan her halükârda köksüzlüğünden kurtulamamaya lanetlidir. Heidegger’in Polis-Apolis adını verdiği yurtluluk-yurtsuzluk dikotomisinin de Nietzsche’nin üst-insan olmanın temel ilkesi olarak gördüğü Apollon-Dionysos düalizminin temelindeki temel eylem bir tür Apollonik tiranlıktan Dionizyak vandalizme kaçıştır:

İnsan kendisini korumak için değer biçti nesnelere, nesnelerin anlamını o yarattı, insanca anlam! Bundan ötürü ‘insan’ der kendine, yani: değerlendiren. Değerlendirmek, yaratmaktır: işitin ey yaratıcılar! Değerlendirmenin kendisi, bütün değerlendirilmiş nesnelerin hazinesi ve cevheridir. Ancak değerlendirmeye var olur değer: değerlendirme olmasaydı, varlık, içi boş bir kabuğa dönerdi, İşitin ey yaratıcılar! Değerlerde değişme, -bu, yaratıcılarda değişmedir. Yaratıcı olması gereken, yıkar hep (Nietzsche, 1995, s. 61).

Bu noktada Apollonik olan her şeyin barbarca yerle bir edildiği Dionizyak durumda “baktığı her yerde varoluşun anlamsızlığının yarattığı dehşeti gören” (Berkowitz, 2003, s. 95) insanın “tabiat[la] arasındaki sınır yok olur [...] İnsanların ve insanla tabiatın barışmasında, insan, kişi olmaktan çıkar; ne adı, ne soyu kalır; o durumda sırf var olan canlı bir yaratıktır” (Kuçuradi, 1966, s. 34). Bu Dionysosça “kendini bil[mezlik]” (Nietzsche, 2010, s. 32) ve ölçüsüzlük istemi Nietzsche’nin Apollonik akılcılığın mezarını kazın benci-dönüş yolundaki öğretmenin ilk ve en sancılı varoluş merhalesidir. Dionizyak motiflerle bezenmiş bu yeni varoluş merhalesinde esrik halde dolanan insanın bakışı tamamen “doğaya çevriktir” (Erhat, 2007, s. 71).

Bu bağlamda Antikite’de “veba tanrısı” Apollon’un okuyla yayılırken M.S. 2. yüzyıldan itibaren içerik değişikliğine uğrayarak yay ve oklarla silahlanmış Apollon tarafından karşı koyulan salgının (Weinreich, 1969, s. 197), Apollonik düzlemin bütün hiyerarşik yapısını yerle bir eden ve insana dünya içinde varoluşunun anlamlılığını/anlamsızlığını sorgulatan, normal anormalleştiren ve anormaliği normalleştiren içimizdeki bir Dionysos işlevi

gördüğü söylenebilir. Thukydides M.Ö. 430'da ortaya çıkan veba salgının portresini şu şekilde sunmaktadır:

İnsanlar artık ahlaklı bir yaşam sürmek istemiyorlardı. Çünkü ne kadar süreyle yaşayacakları belli değildi. Böylece insanların hoşlarına gidecek her şeye ulaşma yolları faydalı bir şey olarak görülmeye başlandı. Artık insanlar tanrılardan da korkmaz olmuşlardı. Çünkü dindar olanlar da olmayanlar da salgından nasibini almışlardı. Suç işleyenlerin yaptıklarının hesabını verecekleri kadar uzun bir süre hayatta kalamayacaklarına inanılıyordu. İnsanlar yargı kararlarını önemsemeksizin sadece içinde bulundukları anın tadını çıkarmaya çalışıyorlardı (Thukydides, 2010, s. 53).

Salgın dönemlerinde kitlesel yeni bir yaşam biçimine geçişin beraberinde getirdiği köklü değişimler, toplumsal yapının normsuzlaşması ve kural tanımazlığı anlamına gelen (Bayhan, 1997, s. 3) ciddi bir sosyolojik sorun olan anomiye ve anomik suç davranışlarına yol açmaktadır. “[S]osyal normların bireylerin yaşamlarını düzenleme[...] ve disipline etme konusundaki güçlerinin yıkılması nedeniyle bireyin yaşamı içerisinde davranış biçimini ve çevresindeki ilişkileri nasıl idare edeceğini bilmediği durum[da]” (Dönmezer’den akt. Ekmekçi, 2004, s. 23) bireylerin Apollonik normlarla kontrol altında tutulan toplumla sosyal bağları kopar ve kural tanımazlığın son haddeye vardığı bir başıboşluk ortamı oluşur. Bu bağlamda salgınlar, aklın durağanlığına, uyumuna, sınırlarına ve monotonluğuna hapsolan sürü insanının kendi hapsoldüğü kabuğunu kırmasına ve “yaratan kişi değil yaratılmış, ‘Ana Bir’den kopmuş ve yeniden ‘Ana Bir’e dönmek isteyen, ona yeniden kavuşmak isteyen varlı[ğın]” (Kuçuradi, 2013a, s. 24) Diyonizyak sarhoşluğuna zemin hazırlar.

Edebiyatta salgın konusunu ele alan bu çalışma ise edebi bir motif olarak salgının Apollonik düşünce yapısına karşıtlık teşkil eden, “hayatı tüm gerçekliğiyle görebilen, tamamen kabullenmiş ve her şeye evet diyen; ebedi, en yüksek olumlama ilkesi olarak” (Nietzsche, 2005c, s. 106-107) Diyonizyak unsurların tetikleyicisi olduğu ve salgın edebiyatlarında ana olay örgüsünün Diyonizyak patlama ekseninde gerçekleştiği savından hareket etmektedir. Nitekim ister veba ister kolera ister Covid19 olsun, herhangi bir salgın ile kırılma yaşayan Apolloncu kendini bilme, taşkınlıklardan uzak durma nosyonu; yerini sokakları panayıra, Diyonizyak bir boşvermişliğe ve küreselliğin dansına bırakır. Bu yönüyle dünya edebiyatına bakıldığında apokaliptik ve post-apokaliptik kurguya sahip Albert Camus’nun “Veba”sı dikkat çekmektedir. Eserde salgın, diktatörlük dönemlerinde insanlığın darbe alan değer yargılarına ışık tutan bir metafor olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşamın bütün absürtlüğüne ve anlamsızlığına dayanmak zorunda kalan insanlığın karşısına bu sefer 1940’ların Oran şehrinde çıkan salgın, birçok insanın ölmesine, hayatta kalmayı başaranların ise dış dünyaya karşı izole bir hayat sürmelerine yol açar. Toplumun ölümcül bir salgına karşı direnişini gerçekçi bir şekilde resmeden eserde söz konusu toplumun üçe bölünmüşlüğü de dikkat çekmektedir. Salgın gerçeğini görmezden gelen devlet yetkilileri, tefecilik yapıp yakıp öldürenler ve toplumsal dayanışma taraftarları birbirinden keskin çizgilerle ayrılırlar da üçünün de ortak düşüncesi salgının yakıp yıkıp, yeniden şekillendirmekte olduğu yeni dünya düzeninde bir an önce eyleme geçmelerinin zaruriliğinin bilincinde olmalarıdır: “Ne şekilde olursa olsun savaşmak ve diz çökmemek” (Camus, 1967, s. 153) ve “birlikte sevmek ve birlikte ölmek gerek, başka çıkar yol yoktur” (Camus, 1967, s. 159). Bu bağlamda eserde kendini işine adanmış şifacı Dr. Rieux, anlık zevklerin peşinde koşan Rambert ve toplumsal iş birliğinin destekçisi olan idealist Tarrou karakterleri üzerinden yansıtılan distopik düzen insan aklıyla bağdaşmayan absürt unsurlarla bezenmiştir ve iyi ile kötünün, mantık ile saçmanın iç içe geçtiği bu kaos

ortamında insanoğlundan eyleme geçmesi, saçmaya karşı direniş göstermesi beklenmektedir. Öte yandan yalnız başına vebayla mücadele eden Dr. Bernard Rieux'un hikâyesinde de insanın tanrılarla olan çatışması izleği dikkat çekmektedir. Eserde Rieux'un karşıt kutbunda konumlandırılan Rahip Paneloux, salgını insanoğlunun günahlarının adil bir cezası olarak görürken, ateist Rieux insanoğlunun varoluşunun anlamsızlığının bilincinde olsa da Sisifosvari bir tutumla salgına karşı mücadeleye girer. Salgın, Edgar Allan Poe'nun "Kızıl Ölümün Maskesi"nde ise kırmızı maskeli bir ölüm figüründe somutlaşır ve korunaklı duvarların ardında kendini salgından korumaya çalışan ekinsele düzlemin alanına ulaşır, ekinsele düzlemin dev aynasını paramparça eder:

Kızıl Ölüm'ün varlığı böylelikle açığa çıkmış oldu. Geceleyin bir hırsız gibi gelmişti. Ve konuklar neşelerinin kana batmış şöleninde teker teker yıkıldılar, yıkıldıkları yerde öldüler. Ve şenlikçilerin sonuncusu tükenirken, fildişi saatin yaşamı da tükendi. Ve sehpalardaki alevler söndü. Ve Karanlık ve Çürüme ve Kızıl Ölüm hepsini korkunç boyunduruğuna aldı (Poe, 2019, s. 71).

Toplumda genel olarak "kara veba" olarak bilinen vebanın Poe'nun "Kızıl Ölümün Maskesi"nde yaşama içkinliğinin, kanın rengi olan "kızıl ölüm" şeklinde tasvir edilmesinde kendini görünür kılan yaşam ve ölüm arasındaki düalizm, Apollonik ve Diyonizyak düzlemde de dikkat çekmektedir: "Kızıl Ölüm uzun süredir kırıp geçiriyordu kenti. Hiçbir salgın böylesine öldürücü, böylesine korkunç olmamıştı. Totemi, kandi; mührüyse, kanın kızılı" (Poe, 2019, s. 64). Nitekim "adil" bir hastalık olarak "kızıl ölüm", toplumun hiyerarşik düzenini yerle bir ederek toplumun hem zengin hem de yoksul kesiminin bir tehdidi olarak ortaya çıkar ve soyluların mühürlü kapıları bile bu tehlide karşı koyamaz: "Bütün bütüne bitmiş, tükenmiş, yaşamla ölümü aynı derecede anlamsız bulanların bile alaya alamayacağı durumlar vardır" (Poe, 2019, s. 69). Salgın dış dünyayı kasıp kavurmasına karşın, Prens Prospero ve saraylılar, "eğlence adına, keyif adına ne varsa hepsini[n] topla[ndığı]", "[h]er türlü duyguyu kamçılayan bir balo[da]" (Poe, 2019, s. 64) adeta Diyonizyak bir şölenin havasına kapılmış haldedirler, yüksek duvarlarla çevrili sarayın içinde "yaşamın nabızı çılgınlar gibi at[maktadır]" (Poe, 2019, s. 67). Ne var ki salgının deprem etkisi korunaklı duvarların ardına gizlenmiş bu "düşler ve gariplikler dünyasında" (Poe, 2019, s. 69) çok geçmeden duyulur ve Diyonizyak itkinin arabesk çığlığı sarayın yıkılmaya yüz tutan Apollonik duvarlarında yankılanır:

Ve konuklar neşelerinin kana batmış şöleninde teker teker yıkıldılar, yıkıldıkları yerde öldüler. Ve şenlikçilerin sonuncusu tükenirken, fildişi saatin yaşamı da tükendi. Ve sehpalardaki alevler söndü. Ve Karanlık ve Çürüme ve Kızıl Ölüm hepsini korkunç boyunduruğuna aldı" (Poe, 2019, s. 71).

Sarayın Kızıl Ölümüne teslimiyeti bu bağlamda logos merkezli düşüncenin ölümüne tekabül etmektedir ki bu ölümün de sorumlusu "sadece insan ile insan arasında değil, aynı zamanda insanla doğa arasında da bir birlik kur[ma]" (Nietzsche, 2005, s. 36) amacına yönelen doğadır. "Bir tanrı bir hanedana bir kere kızdı mı, büyüklük en ağır belalara sebep olur" (Euripides, 1943, s. 11). Dolayısıyla Kızıl Ölüm ile somutlaşan Diyonizyak taşkınlık Apollonik ilkenin akılcı despotluğunun yıkımına sebebiyet verir.

1348-1353 yılları arasında İtalyan yazar Boccaccio tarafından kaleme alınan Decameron'da da Apollonik değer yargılarının unutulup kaosun hâkim olduğu benzer bir toplumsal portre çizilmektedir. Salgın günlerindeki Florensa'ya hâkim olan kaos ortamında dikkat çeken tek şey "insanlık dışı manzaralardır" ve "sevgi, yardım, dayanışma gibi her türlü insani bağın

da bu arada çözülmüş olması, uygar yaşam biçiminin yitirildiği, insanlığın yeniden ilkel duruma döndüğü yolunda belirtilerinin bulunmasıdır” (Öncel, 1978, s. 13). Bu bağlamda epidemi ile tanrılar arasındaki arkaik dönemden beri süregelen bağıntı göz önünde bulundurulduğunda (Detienne, 1992, s. 9) Dionysos’un bu tür bir kaos ortamında bir “epidemi tanrısı” olarak baş tacı edilmesinin nedeni anlaşılmaktadır. Apollonik yasaların geçerliliğini yitirdiği, “[y]asaları koyanlar[ın], uygulayanlar[ın], tıpkı öteki insanlar gibi öl[düğü], hastalığın pençesine düş[tüğü] ya da yardımcısız kaldıkları için çalışamaz duruma gel[düğü]” (Bocaccio, 1996, s. 28) böyle bir kaos ortamında “[k]endini içkiye, eğlenceye vermenin, şarkı söyleyip sokaklarda avarelik etmenin, canlarının istediği her şeyi yapmanın, olup bitenleri alaya almanın” (Bocaccio, 1996, s. 28) kenti saran acıya karşı bir direniş türü olduğu söylenebilir. [S]ağduyunun ilham ettiği, günlük hâdiselerin telkin ettiği basit bir ahlâk[ın], [m]enfaat ve zevk düşkünü realist bir görüş[ün] hâkim[iyetindeki]” (Sinanoğlu, 1958, s. 36) bu Diyonizyak sarhoşluk aracılığıyla “Bocaccio bu elem ve yas tablosunun içine birdenbire ışıklı bir çizgi sokar” ve “veba nedeniyle alışkanlıkları alt üst olmuş, ahlak bunalımına itilmiş o topluma tümüyle aykırı yeni bir dünya ortaya çıkarır” (Öncel, 1978, s. 14).

Daniel Defoe’nun 1722 yılında kaleme aldığı Büyük Londra Salgını’nı birinci ağızdan tasvir eden “Veba Yılı Günlüğü”nde de “salgının insanları nasıl aşın davranışlara ittiği” (Defoe, 2016, s. 167) anlatılırken insanların bu felaket karşısında takındığı Diyonizyak his de vurgulanır: “Artık kimin yanına veya uzağına oturduklarına, kimin nasıl koktuğuna veya görüldüğüne dikkat etmiyor, kendileri de dâhil olmak üzere herkesi ceset olarak görüyorlardı” (Defoe, 2016, s. 170). Salgının yol açtığı felaket manzarası içinde kaderine razı gelen umutsuz kurbanların aksine yüzlerinde Diyonizyak esrikliğin okunduğu gözü pek insanlar için salgın, Apollonik hiyerarşiden özgürleşmenin bir aracıdır: “Veba bir yıl daha sürseydi bütün bu farklılıkları ortadan kaldıracak, ölümle veya ölümcül hastalıklarla yüz yüze gelmek içimizdeki kini temizleyecek, aramızdaki düşmanlığı yok edecek, etrafımıza daha önce baktığımızdan farklı bir gözle bakmamızı sağlayacaktı” (Defoe, 2016, s. 171).

Alman edebiyatının önde gelen isimlerinden Thomas Mann’ın 1912 yılında kaleme aldığı “Venedik’te Ölüm”de ise Venedik şehri koleranın kol gezdiği bir uzam olarak tasvir edilir. Sanatı estetize etmeye meyilli Apollonvari bir tutum içindeki Aschenbach’ı kendisine aykırı yeni bir ruhla, 14 yaşındaki Polonyalı bir çocuğun eşkâlinde somutlaşan Diyonizyak ruhla tanıştıran da yine bu ölüm kokulu şehirdir. Eril yapıdaki Apollonik normlardan kopuşun bir sembolü olarak kendisini 14 yaşındaki Polonyalı bir genç ile özdeşleştiren Aschenbach, “sarhoş bir tanrı[nın], tanrısal özü çılgınlık olan bir tanrı[nın]” (Bataille, 1997, s. 44), “hoyrat ve insanüstü bir güç[ün]” (Dupont, 2001, s. 41), “gökle denizin derinlerinden gelen narin bir tanrı kadar güzel” (Mann, 2017, s. 51) Tadzio’nun bedeni ile temsil edilen “Diyonizyak düşünce içine girmeye yani kalıplardan sıyrılarak farklı bir ruh dünyasına doğru yol almaya” (Akyıldız-Ercan, 2019, s. 274-275) meyleder. Bu bağlamda Apollonik aklın soğukluğundan Diyonizyak yaşamın sıcaklığına evrilen “Aschenbach’ın Eros’tan Thanatos’a doğru seyrinde, başka bir ifadeyle Di[y]onizyak geçişte Venedik’in üzerine çöken kolera hastalığı, o göksel lanetin göstergesi” (Akyıldız-Ercan, 2019, s. 278) rolü üstlenir ve bu ölüm kokulu şehirde “Aschenbach’ın ruhu düşüşün fuhşunu, kudurganlığını tad[ar]” (Mann, 2017, s. 95).

SONUÇ

Kitlesel salgın olgusu eski dönemlerden beri dünya edebiyatında popülarlığını korumuştur. Bu noktada “bizi öteki insanlara, diğer mekân ve zamanlara taşıyan empatik ve sempatik bir duygu” (Paglia, 2004, s. 104-105) olan Dionizyak enerji dış dünyayı estetize edip nesneleştirmeye dayalı Apollonik “kategorik düşüncenin ve batılı kişiliğin keskin ve soğuk ayrımcılığı[na]” bir karşı duruş niteliğindedir ve distopik ve fantastik unsurların iç içe geçtiği salgın edebiyatında veba, kolera gibi salgın hastalıklar bu Apollonca olana karşı duruşun birer somut ifadesi olarak ele alınabilir. Nitekim salgınlar, Apollonik akılclığın ve estetiğin sınırlarını aşındırarak Apollonik düşünce dünyasının anti-tezi niteliğindeki Dionizyak dünyanın kural tanımazlığında ve normsuzluğunda yeni bir dünya düzeni yaratmaya imkân sağlar. Kurulmakta olan bu yeni dünya düzeninde ise sadece Dionizyak “esrime[ye], histeri[ye], hafif meşrepli[ğe] ve duygusalı[ğa]-düşünce ya da pratiğin rastlantısallığına” (Paglia, 2004, s. 105) yer vardır. Bu çalışma bağlamında dünya salgın edebiyatına ilişkin seçilen eserlere bakıldığında söz konusu eserlerin salgından kaçış motifi etrafında, özelde ise Apollonik dünyanın katı nizamlarından ve tektipliliğinden ilkel, anomik ve çok katmanlı Dionizyak dünyaya kaçış motifi etrafında döndüğü anlaşılmaktadır ve salgın edebiyatının popüler eserlerinden Camus’un “Veba”sında, Poe’nun “Kızıl Ölümün Maskesi”nde, Boccaccio’nun “Decameron”unda, Daniel Defoe’nun “Veba Yılı Günlüğü”nde ve Thomas Mann’ın “Venedik’te Ölüm”ünde resmedilen Apollonik-Dionizyak çatışmanın galibinin Dionizyak cümbüş olduğu görülmektedir.

KAYNAKLAR

- Akyıldız-Ercan, C. (2019). Thomas mann’ın Venedig’te ölüm adlı yapıtında mitolojik izlekler. *Humanitas: International Journal of Social Sciences*, 7 (14), 266-280.
- Bataille, G. (1997). *Eros’un gözyaşları*. (M. Mukadder Yakupoğlu, Çev.) İstanbul: Göçebe Yayınları.
- Bayhan, V. (1997). *Üniversite gençliğinde anomi ve yabancılaşma*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Berkowitz, P. (2003). *Nietzsche (Bir ahlak karşıtının etiği)*. (E. Demirel, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Boccaccio, G. (1996). *Decameron*. (R. Teksoy, Çev.) İstanbul: Oğlak Yayınları.
- Camus, A. (1967). *Veba*. (3. Baskı). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Defoe, D. (2016). *Veba yılı günlüğü*. (İ. Kantemir, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Demiray, K. (1994). *Temel Türkçe sözlük*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Detienne, M. (1992). *Dionysos. Göttliche wildheit*. Frankfurt a.M.: Campus.
- Deutsch, H. (1969). *A psychoanalytic study of the myth of Dionysus and Apollo: Two variants of the son-mother relationship*. New York: International Universities Press.
- Dupont, F. (2001). *Edebiyatın yaratılışı: Yunan sarhoşluğundan Latin kitabına*. (N. Sevil, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ekmekçi, A. (2004). *20-40 yaşlar arası dini hayatın işleyişinde anomi problemi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Eliuz, Ü. (2016). Eşikteki erkeklik: ÇC hikâyesinin erkekliklerine psikanalitik bir yorum. *Turkish Studies* 11 (4), 329-346.
- Erhat, A. (2007). *Mitoloji sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Euripides (1943). *Media*. (A. H. Tanpınar, Çev.) Ankara: Maarif Vekaleti Yayınları.
- Euripides (1944). *Bakkhalar*. (S. Eyüboğlu, Çev.) Ankara.
- Falay, E. (2003). Apollon ve Dionysos karşıtlığı üzerine. *Düşle Edebiyat ve Kültür Dergisi*, Sayı 24.

- Heidegger, M. (1968). *An introduction to metaphysics*. (R. Manheim, Çev.) Yale University Press.
- Homeros (2008). *İlyada*. (A. Erhat ve A. Kadir, Çev.) İstanbul: Can Yay.
- Homeros. (1998). *Odysseia*. (10. Baskı). (A. Erhat ve A. Kadir, Çev.) İstanbul: Can Yayınları.
- İndirkaş, Z. (2012). Dionysos yanrının maskesi ya da maskenin tanrısı. *Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Bölümü Dergisi* 0 (5), 61-70.
- Kuçuradi, İ. (1966). *Max Scheler ve F. Nietzsche'de: trajik olan*. İstanbul: Yankı Yayınları,
- Kuçuradi, İ. (2013a). *Sanata felsefeyle bakmak*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Mann, T. (2017). *Venedik'te ölüm*. (B. Necatigil, Çev.) İstanbul: Can Yayınları.
- Nietzsche, F. (1995). *Böyle buyurdu zerdüşt*. (T. Oflazoğlu, Çev.) İstanbul: Cem Yayınevi.
- Nietzsche, F. (2003). *Müziğin ruhunda tragedyanın doğuşu*. (İ. Z. Eyüpoğlu, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2005a). *Yunan tragedyası üzerine iki konferans*. (M. Kahraman, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2005b). *Putların batışı ya da çekiçe nasıl felsefe yapılır*. (M. Tüzel, Çev.) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Nietzsche, F. (2005c). *Ecco Homo*. (O. Tuncay, Çev.) İstanbul: Gün Yayıncılık.
- Nietzsche, F. (2010). *Tragedyanın doğuşu*. (M. Tüzel, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Otto, W. F. (1993). *Dionysus myth and cult*. (R. B. Palmer, Çev.) Dallas: Spring Publications.
- Öncel, S. (1978). *Decameron öykülerinde insan anlayışı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Paglia, C. (2004). *Cinsel kimlikler*. (A. Hazaryan ve D. Atay, Çev.) Ankara: Epos Yayınları.
- Poe, E. A. (2019). *Kızıl ölümün maskesi*. (T. Uyar, Çev.) İstanbul: Notos Kitap.
- Sinanoğlu, S. (1958). Giovanni Boccaccio. *DTCF Dergisi* XVI (1-2).
- Sophokles. (2013). *Kral Oidipus*. (3. Baskı). (B. Tuncel, Çev.) İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Sourvinou-Inwood, C. (2005). *Hylas, the nymphs, Dionysos and others: myth, ritual, ethnicity*. Stockholm: Paul Åströms.
- Thomson, G. (1990). *Aiskhylos ve Atina*. İstanbul: Payel Yayınları.
- Thukydides (2010). *Peloponnesos savaşları*. (F. Akderin, Çev.) İstanbul: Belge Yayınları.
- Weinreich, O. (1969). *Ausgewählte Schriften I*. Amsterdam.